

تاریخچه دندان سازی و دندان پزشکی در ایران

انتخاب و ویرایش: دکتر فریدون سیامک‌نژاد

«کالج سلطنتی جراحان» «Royal College of Surgeons» مبدل شد که کماکان با همین نام به فعالیت خود ادامه می‌دهد. پس از جدایی جراحان از سلمانی‌ها، عده‌ای از سلمانی‌ها که در کشیدن دندان تبحر داشتند به عنوان «دندان‌کش» کار خود را آغاز کردند. در فرانسه نیز کار به همین منوال بود. در قرون بعد که تدریس پزشکی شکلی نظام‌مند به خود گرفت و دانشکده پزشکی تأسیس شد، هنوز دندان پزشکی ماهیتی مستقل نداشت. در واقع تأسیس دانشکده‌های دندان پزشکی در دنیا به قرن نوزدهم میلادی می‌رسد. نخستین مدرسه دندان پزشکی در جهان نیز در پی سرباز زدن مدرسه طب از ادغام مدرسه طب و دندان پزشکی

■ حکایت نخستین دندان پزشکان و دندان‌سازان در ایران

رشته دندان پزشکی پیشینه‌ای به درازای تاریخ بشریت دارد اما آن چه جالب به نظر می‌رسد این است که ظاهراً در همه جای دنیا نخستین کسانی که به دندان پزشکی پرداخته‌اند، آقایان سلمانی‌ها و دلاک‌ها بوده‌اند!!

البته، این ارتباط میان سلمانی‌ها و جراحان نیز برقرار بود، مثلاً در انگلستان «اتحادیه سلمانی‌ها و جراحان» در سال ۱۵۴۰ م. تأسیس شد و تا دویست سال بعد با همین عنوان به کار خود ادامه داد تا این که در سال ۱۷۴۵ م. «انجمن جراحان» از اتحادیه مذکور جدا شد و در سال ۱۷۹۶ م. به

در بالتیمور آمریکا به وجود آمد و کار خود را به صورت مستقل آغاز کرد (۱).

در ایران نیز داستان به همین منوال بود؛ تا حدود ۸۰ سال پیش یعنی نزدیک به یک دهه قبل از تأسیس دانشگاه تهران، تنها مرجع دندان پزشکی کشور همان آقایان سلمانی‌ها و دلاک‌ها بودند زیرا تا قبل از آن دکان، مؤسسه و محلی جهت کار دندان پزشکی و امور آن وجود نداشت و مسایل دندان از کشیدن و دستور دوا منهای

دندان مصنوعی تنها به عهد دلاک‌های حمام (کیسه کش‌ها) و سلمانی‌های دکان‌دار و دوره گرد بود. کیسه کش‌های حمام و سلمانی‌های دکان‌دار که در ختنه کردن و زخم‌بندی و دندان‌کشی دست داشتند، هم دلاک نامیده می‌شدند و اگرچه همه آن‌ها دندان می‌کشیدند اما تنها چند تن‌شان دلاک واقعی و با نام و نشان بودند که مردم جهت خاطر جمعی زیاده‌تر به آن‌ها رجوع می‌کردند؛ مانند دلاک حمام کوچه غریبان در بازار و دلاک حمام

طرز کشیدن دندان در گذشته

این اعتقاد ریشه‌دارتر از این‌ها است، چنان که در بوستان شیخ اجل سعدی چنین آمده است:

آن شنیدم که رفت نادانی

به عیادت به درد دندان

گفت باد است زو مباحث حزین

گفت آری و لیک نزد تو این

بر من این درد کوه پولاد است

چون زان فارغی تو را باد است

■ داستان دندان مصنوعی در ایران

براساس اسناد موجود، نخستین دندان‌پزشکی که در سال ۱۲۹۴ ق / ۱۸۷۲ م. به استخدام دولت ایران درآمد فردی به نام دکتر هیبنت (Hybennete) بود. او از سوی ناصرالدین‌شاه لقب مسنن السلطنه گرفت و برای مدت ۳۵ سال در دربار ایران خدمت کرد (۳). اما در واقع، نخستین دندان‌پزشکی که در تهران مطب دایر کرد و به درمان بیماران پرداخت دکتر آرتین استپانیان از اهالی ترکیه بود. این موضوع به حوالی سال ۱۳۰۳ خورشیدی یعنی حدود ۸۵ سال پیش باز می‌گردد. او هم‌چنین سازنده نخستین دندان مصنوعی در ایران بود. دکتر استپانیان در شمال خیابان چراغ برق، جنب کوچه ناظم‌الاطبا مطب داشت و علاوه بر جراحی و دندان کشیدن دندان مصنوعی نیز می‌ساخت.

بعد از او مهاجر روسی‌ای که از قفقاز آمده و در خیابان منوچهری محکمه (مطب) دایر نمود را نام برده‌اند. دندان‌ساز مذکور علاوه بر ساختن دندان

خشتی در محله عودلاجان و دلاک حمام مادر شاه یا حمام حکیم‌هاشم در اول بازار بزازها و دلاک حمام بازار حاج غلامعلی در بازارچه صابون‌پزخانه و از سلمانی‌ها استاد محمدعلی دلاک در ابتدای بازار پامنار و استاد حاجی سلمانی در بازار پاچنار و بقیه را مگر اجبار وادارشان به مراجعه به آن‌ها می‌نمود، مانند شدت درد دندان که طاقت رسیدن به دلاک و سلمانی مشهور برایشان نگذاشته بود. متفرقه‌هایی که کارها و خبرهایشان که فک یکی را با دندان درآورده، دیگری را که دندان سالم را عوضی کشیده، آن یک را که سوراخ دندان را به منخرینش^۱ راه داده، چشم‌شان را زیاد ترسانده بود. به علاوه برای کشیدن دندان هیچ‌گونه دارویی که از درد آن جلوگیری شود، وجود نداشت و فقط هنر دندان‌کش بود که بتواند مانع جلب توجه بیمار در کشیدن دندان شود و سرعت عملش تا کار او را هنوز متوجه نشده، تمام بکند و در این خصوص تنها استاد حسن بود که همیشه جز اوقاتی که اصلاح سر و روی مشتریان می‌نمود، کلبتین^۲ خود را که تنها یک نوع برای همه دندان‌ها داشت در آستین پنهان نموده، آماده بود تا چه کسی مراجعه بکند و با ورود مشتری که دندان درد داشت بدون مقدمه و به محض شنیدن اسم دندان او را روی چهارپایه می‌نشاند و هنوز دهان مشتری باز نشده بود که آخش بلند شده و هم‌زمان دندانش را کف دستش می‌گذاشت و فقط این حرف را می‌گفت که بلندشو راحت شدی، و ده شاهی اجرتیش را گرفته و مرخص‌اش می‌کرد (۲).

عوام هم درد دندان را ناشی از باد می‌دانستند و علاجش را با افسون‌هایی که می‌خواندند! البته

مصنوعی در دندان‌کشی نیز استادی و زورپنجه‌ای تعجب‌آور داشت. او ماده روغن ماندی را به لثه مالیده و بدون استفاده از کلبتین و تنها به مدد انگشت شست و سبابه، دندان را به طرفه‌العینی بدون درد و الم بیرون می‌کشید(۴).

در ابتدا دندان‌های مصنوعی به غیر آن‌ها که استپانیان می‌ساخت مایه در دسر بود، چون توسط افراد تازه کار ساخته می‌شد، آن‌ها گاهی دندان را بلندتر می‌ساختند و معتقد بودند که به تدریج کوبیده شده و جا می‌افتاد و به این ترتیب دهان بیمار نیمه باز مانده و موجب ظاهری زشت و نازیبا می‌شد و در مواقعی هم که دندان را کوچک‌تر می‌ساختند، لب‌ها به درون فرو رفته و چین می‌خورد و چروک می‌شد.

■ قیمت اولین دندان‌های مصنوعی

قیمت این دندان‌ها در ابتدا دستی سی چهل تومان بود که کم‌کم در اثر زیاد شدن دست و همکار به دستی ده تومان و پنج تومان رسید، تا دو مرتبه که سیر صعودی یافت و به پنجاه و شصت تومان رسید. دندان‌هایی که سفارشی بودند و توسط دندان‌سازان بالا شهر ساخته می‌شدند به دستی صد و صدوپنجاه تومان هم فروخته می‌شدند، اما ارزان‌ترین قیمت‌ها مربوط به دندان‌های کاشان و مشهد بود که می‌گفتند هم جنس دندان‌هایشان بهتر است و هم ارزان‌تر و هم یکی دو روزه تحویل می‌دهند.

خیلی از مردم به خاطر ارزانی دندان بار سفر مشهد بسته، یک تیر و دو نشان می‌کردند، هم به زیارت می‌رفتند و هم دندان می‌گذاشتند. بعضی‌ها در زمان زیارت قم به کاشان می‌رفتند، صبح سفارش دندان

داده و عصر، هنگام مراجعت دندان‌های آماده شده را تحویل می‌گرفتند.

«اما در واقع داستان چیز دیگری بود. در شهرهای زیارتی افراد سودجو با چرب‌زبانی و شاخ و برگ دادن به کار خود، مردم عامی و زائران بینوا را که نیاز به دندان مصنوعی داشتند، به دکان خود برده دندان مصنوعی شخص دیگر یا مرده‌ای را با تغییر و تبدیل در دهان او می‌گذاشتند و زائر بیچاره در بازگشت به شهر خود و تحمل ناراحتی از دندان به تناسبی که در دهانش گذاشته بودند، مجبور می‌شد آن را دور بیندازد(۵).

تازه این وضعیت مخصوص کسانی بود که دستشان به دهانشان می‌رسید. فقرا و روستاییان و آدم‌هایی که پولی در بساط نداشتند یا به میدان سیداسماعیل می‌رفتند یا به مرده‌شورخانه و از میان دندان‌هایی که روی هم ریخته شده بود دستی در دهان امتحان نموده، چندتومانی داده راهی می‌شدند.

■ دیگر دندان‌پزشکان و دندان‌سازان تحصیل کرده

مقارن با حضور دکتر استپانیان، نام سه دندان‌پزشک تحصیل کرده دیگر با درجه دکترا نیز به چشم می‌خورد:

دکتر فالک گوش ملچارسکی: تبعه لهستان و تحصیل کرده آلمان که در واقع می‌توان او را بانی مدرسه دندان‌سازی دانست زیرا رضاشاه به درخواست او با تأسیس مدرسه دندان‌سازی موافقت نمود و به همت او در سال ۱۳۰۶ ش. اساسنامه مدرسه دندان‌سازی به تصویب رسید. او علاوه بر

ریاست مدرسه طب را برعهده داشت، از دکتر سیاح خواست که هفته‌ای دو ساعت در کلاس پنجم طب امراض دهان و دندان را تدریس کند. او نخستین دندان‌پزشک ایرانی است که با درجه دکترا به جرگه اساتید دانشگاه تهران پیوست. وی در پی‌ریزی دانشکده دندان‌پزشکی تهران سهم بسیار مؤثری داشت و طی ۲۴ سال ریاست بر این دانشکده (متنوباً در طی سال‌های ۱۳۱۳ تا ۱۳۴۷ ش.) هدایت امور دندان‌پزشکی کشور را برعهده گرفت. وی همچنین بانی تشکیل سندیکای دندان‌پزشکان ایران در سال ۱۳۲۳ ش. بود.

به هر حال، وضع آموزش دندان‌پزشکی تا قبل از تأسیس دانشگاه تهران در سال ۱۳۱۳ ش. واقعاً تأسفبار بوده است. دکتر استپان‌یان که در صفحات قبل ذکری از ایشان رفت، اولین شخصی بود که در سال ۱۳۰۳ اقدام به برپایی کلاس‌هایی جهت تربیت دندان‌سازان تجربی کرد و از این راه عده‌ای وارد بازار کار شدند. بعد از او و تقریباً هم‌زمان با او مطب دکتر ملچارسکی نیز محل پذیرش افرادی بود که استعداد فراگیری امور فنی دندان را داشته‌اند ولی عده آن‌ها محدود بوده است. از این که دو دندان‌پزشک تحصیل کرده دیگر آن زمان یعنی دکتر اشتومپ و دکتر سیاح نیز در مطب خود کار آموزشی انجام می‌دادند یا خیر اطلاعی در دست نیست.

به هر حال، دانشکده دندان‌پزشکی دانشگاه تهران به‌عنوان نخستین دانشکده دندان‌پزشکی در کشور به سال ۱۳۱۸ ش. تأسیس شد و به این ترتیب نخستین دانشجویان دندان‌پزشکی در همین سال به دانشگاه راه یافتند. در واقع، با تأسیس دانشگاه

مدیریت فنی و معلمی مدرسه دندان‌سازی که از سال ۱۳۰۸ تا ۱۳۱۳ ش. این سمت را برعهده داشت در امور تکنیکی دندان نیز تبحر خاصی داشت و شاگردان متعددی تربیت نمود که از معروف‌ترین آن‌ها می‌توان دکتر آشوت هاراطونیان و دکتر شهریار سلامت را نام برد که بعدها خود به‌عنوان اساتید دانشکده دندان‌پزشکی تهران خدمات زیادی به این رشته دانشگاهی نمودند. دکتر ملچارسکی در سال ۱۳۳۲ ش. در تهران درگذشت.

دکتر اتکین اشتومپ: اتریشی‌الاصل و تبعه سوئیس بود که در سفر اتابک و حاج‌مخبرالسلطنه هدایت به آمریکا به‌عنوان دندان‌پزشک مخصوص اتابک استخدام شد و همراه او به ایران آمد. او مطب شخصی خود را نبش خیابان منوچهری و فردوسی دایر کرد و به علت موقعیتی که در بین طبقات مرفه آن زمان کسب کرد، صاحب ثروت بسیار شد. او در باغ بزرگی زندگی می‌کرد که به باغ دکتر اشتومپ معروف بود و بین خیابان سپهبدقرنی و ایرانشهر امروزی قرار داشت. دکتر اشتومپ در سال ۱۳۳۰ ش. در سن ۸۳ سالگی در تهران درگذشت.

دکتر محسن سیاح: او در سال ۱۲۷۸ خورشیدی در تهران متولد شد؛ در سال ۱۹۱۰ میلادی به سوئیس عزیمت کرد و تا سال ۱۹۱۹ میلادی در مدرسه ابتدایی و متوسطه در لوزان مشغول تحصیل بود. تحصیلات عالی را در دانشکده دندان‌پزشکی پاریس و فرانکفورت به سال ۱۹۲۶ میلادی به پایان رسانید و پایان‌نامه خود را در باب «کانون‌های عفونی دور ریشه دندان» از تصویب گذرانید.

وی در سال ۱۳۰۶ خورشیدی به ایران مراجعت کرد و در سال ۱۳۰۷ که دکتر ولی‌الله خان نصر

تهران در سال ۱۳۱۳ ش. و پس از آماده شدن ساختمان دانشکده دندان پزشکی در سال ۱۳۱۶ ش. مدرسه طب و شعب آن به ساختمان جدید منتقل شد و دانشکده دندان پزشکی از سال ۱۳۱۸ ش. با پذیرش دانشجو به صورت وابسته به دانشکده طب به کار ادامه داد.

دانشکده دندان پزشکی تهران در مهر ماه سال ۱۳۳۵ خورشیدی به موجب تبصره ۷ قانون استخدام معلمان خارجی از دانشکده پزشکی مجزا و مستقل شد و از این تاریخ دارای سازمان آموزشی جداگانه و تشکیلات اداری خاص خود گردید. روز چهارشنبه ۳۰ آذر ماه ۱۳۳۵ ساختمان نوین یاد دانشکده دندان پزشکی واقع در ضلع شمالی دانشگاه تهران افتتاح شد و به مرور برحسب نیازهای آموزشی و اداری قسمت‌های مختلف آن توسعه یافت.

زیرنویس

۱. منخر: سوراخ‌بینی (منخرین: سوراخ‌های بینی)
۲. کلبتین: انبری که برای کشیدن دندان از آن استفاده می‌کردند و در اصل برای کشیدن میخ از تخته مورد استفاده داشت.

منابع

۱. افتخاری م.ع. تاریخ دندان پزشکی ایران (۱۳۸۳ - ۱۳۱۳). چاپ اول. تهران: انتشارات تیمورزاده - نشر طبیب؛ ۱۳۸۵: ۱-۳.
۲. شهری ج. تاریخ اجتماعی تهران قرن سیزدهم. جلد پنجم. تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا؛ ۱۳۶۹: ۴۳۶-۴۳۲.
۳. نقل از فصلنامه «گنجینه اسناد» (سازمان اسناد ملی)، شماره ۵۰ - ۴۹.
۴. شهری ج. تاریخ اجتماعی تهران در قرن سیزدهم. جلد پنجم. تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا؛ ۱۳۶۹: ۴۲۹-۴۲۸.
۵. افتخاری م.ع. تاریخ دندان پزشکی ایران (۱۳۸۳ - ۱۳۱۳). چاپ اول. تهران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی تیمورزاده - نشر طبیب؛ ۱۳۸۵: ۴۰.
۶. افتخاری م.ع. تاریخ دندان پزشکی ایران (۱۳۸۳ - ۱۳۱۳). چاپ اول. تهران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی تیمورزاده - نشر طبیب؛ ۱۳۸۵: ۶۵.

